DOI: [10.32702/2307-2105-2022.2.201](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.2.201)

УДК 330.34

Я. К. Желобицький,

*аспірант кафедри економічної теорії та конкурентної політики, на здобуття ступеня вищої освіти «доктор філософії» за спеціальністю 051 «Економіка», 3-го року очної (денної) форми за держзамовленням, Київський національний торговельно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-0277-6609*

ЦІННІСНІ ПРІОРИТЕТИ РЕФОРМАЦІЇ В РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

Y. Zhelobyts'kyi

Postgraduate student of the Department of Economic Theory and Competition Policy, for the degree of "Doctor of Philosophy" in the specialty 051 "Economics", 3rd year full-time (day-time) by state order/funding, Kyiv National University of Trade and Economics

VALUE PRIORITIES OF THE REFORMATION IN THE DEVELOPMENT OF THE MODERN ECONOMY

У статті сформовано теоретичні засади, які пояснюють зв'язок між цінностями та економікою України, процеси трансформації ціннісних пріоритетів у національній економіці. На основі вивчення процесу зміни цінностей епохи Реформації та їх впливу на економіку сформовано систему факторів, які визначають ступінь впливу цінностей на економічні відносини. Проведено дослідження впливу епохи Реформації на трансформацію цінностей в Україні та економічні відносини України. Запропоновано концепцію ролі цінностей в національній економіці. Релігійний консерватизм має економічне підґрунтя – коли економічні вигоди стають пріоритетом церкви соціум протистойть релігії, в соціумі поширюються нові цінності. Ці цінності слугують приводом для повалення релігійного консерватизму на користь нових релігій, які підтримують нові вимоги соціуму та сприяють отриманню економічних вигод окремими індивідуумами. Виявлено, що вплив послідовників Реформації в Україні і сьогодні переважає над їх чисельністю завдяки ціннісному підґрунтям.

Визначено, що прояви Реформації формувалися в соціумі України з кінця XV ст. до сьогодні, проте через малу поширеність протестантських ідей в Україні спостерігається суттєва диференціація у релігійних віруваннях. Це впливає на соціальну згуртованість та цінності, зумовлюючи розбіжності у переконаннях, мисленні та світогляді. Зокрема, це означає, що мораль та етика, біблійні цінності, релігія впливають та визначають трансформацію цінностей, а відтак – сприяють формуванню економічних відносин та лібералізації економіки.

В Україні чинниками трансформації ціннісних пріоритетів у більшості є політико-економічні – зростання рівня відкритості економіки, підписання Угоди про асоціацію з ЄС, лібералізація ринку. Зокрема, ці чинники сприяють трансформації та розвитку цінностей моралі, етики, біблійних, релігійних.

The article forms theoretical principles that explain the relationship between values and the economy of Ukraine, the processes of transformation of value priorities in the national economy.

Based on the study of the process of changing the values of the Reformation era and their impact on the economy formed a system of factors that determine the degree of influence of values on economic relations. A study of the influence of the Reformation era on the transformation of values in Ukraine and economic relations of Ukraine. The concept of the role of values in the national economy is offered. Religious conservatism has an economic basis – when economic benefits become the priority of the church, society opposes religion, and new values spread in society. These values are the reason for the overthrow of religious conservatism in favor of new religions, which support the new demands of society and contribute to the economic benefits of individuals. As a result, new religious currents are formed, which are the basis of beliefs and attitudes. The period of the Reformation and the emergence of Protestant religious sentiments are an example of the overthrow of church conservatism and the consolidation in the minds of the population of the worldview of the "free" economic man. New thinking contributed to economic growth through the development of entrepreneurship. It was found that the influence of the followers of the Reformation in Ukraine still prevails over their number due to the value basis.

It is determined that the manifestations of the Reformation were formed in the society of Ukraine from the end of the XV century to this day, however, due to the low prevalence of Protestant ideas in Ukraine, there is a significant differentiation in religious beliefs. This affects social cohesion and values, leading to differences in beliefs, thinking and worldview. In particular, this means that morals and ethics, biblical values, religion influence and determine the transformation of values, and thus - contribute to the formation of economic relations and liberalization of the economy.

In Ukraine, the factors of transformation of value priorities are mostly political and economic – the growth of the level of openness of the economy, the signing of the Association Agreement with the EU, market liberalization. In particular, these factors contribute to the transformation and development of values of morality, ethics, biblical, religious.

Ключові слова: *цінності; пріоритети; релігійні цінності; протестантські ідеї; Реформація та економічний розвиток; Реформація в Україні.*

Key words: *values; priorities; religious values; Protestant ideas; Reformation and economic development; Reformation in Ukraine.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Трансформація ціннісних пріоритетів залежить від політичних, релігійних, соціально-економічних, історичних, культурних чинників та передумов. Ці фактори характеризуються складними причинно-наслідковими зв'язками, а їх поєднання по-різному впливає на розвиток соціально-економічної системи. Теоретико-концептуальні засади ціннісних пріоритетів у національній економіці слугують важливою основою, парадигмою розвитку будь-якого соціуму та суспільства. Тому вивчення парадигми цінностей та їх зв'язку з економічними відносинами особливо актуально. В умовах переходу України до ринкового типу економіки та лібералізації економічних відносин ця проблематика набуває ще більшої актуальності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

У вітчизняній науковій літературі відсутні комплексні дослідження ролі ціннісних пріоритетів у національній економіці України. Обмеженими є теоретико-концептуальні засади, які пояснюють зв'язок цінностей та економічного зростання в Україні. Науковці вивчають значення цінностей в економічному розвитку країни [1, с. 247; 2, с. 248], особливості різних епох трансформації цінностей (в тому числі Реформації) в Україні [3; 4, с. 112; 5, с. 82; 6; 7, с. 22; 8, с. 17], визначають значення духовних цінностей у процесі формування економічної системи, розглядають питання взаємозалежності духовних цінностей суспільства та ефективності розвитку національного господарства [1, с. 249; 2, с. 252]. Проте, на сьогодні відсутні теоретичні концепції, які визначають та пояснюють причинно-наслідкові зв'язки цінностей та економічних відносин, зокрема в Україні.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета статті полягає у формуванні теоретичних засад, які пояснюють зв'язок між цінностями та економікою України, процеси трансформації ціннісних пріоритетів у національній економіці.

Для досягнення поставленої мети сформувано такі завдання: 1. Вивчення цінностей епохи Реформації та їх впливу на економіку. 2. Дослідження впливу епохи Реформації на трансформацію цінностей в Україні та

економічні відносини України. 3. Сформувати теоретичні засади, які пояснюють наявність ефектів впливу християнських цінностей на економічний розвиток України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Для формування теоретичних засад трансформації ціннісних пріоритетів у національній економіці варто розглянути термін та категорію «цінність» як залежну від історичного розвитку, соціальних передумов, суспільних відносин, діалектики абсолютного та відносного, об'єктивного та суб'єктивного. В основі цього підходу покладено практичні економічні потреби людей, що є суб'єктивними чинниками цінностей, оскільки є внутрішнім визначенням суб'єкта. Складність природи цінностей зумовила появу різних підходів до їх трактування та класифікації. Для прикладу, цінності поділяють як явища (або властивості явищ) природи та суспільства, корисні та потрібні людям історично визначеного суспільства як мета, дійсність, ідеал. Тому цінністю визначається не лише матеріальні, а й нематеріальне задумане. Тому в літературі виділено життєві цінності (життя, радість, здоров'я, спілкування з людьми та ін.), культурні цінності: матеріальні (житло, їжа, техніка та ін.), соціально-політичні (мир, громадський порядок, безпека, людяність) та духовні (наука, освіта, мистецтво, релігія) [3]. Вказані фактори можна вважати інституційними чинниками трансформацій, а цінності є основою політичної економії разом з інститутами та політикою [9, с. 5].

В процесі історичного розвитку Європи система цінностей втілила у себе наступні принципи організації життя суспільства та держави: свобода та рівність усіх людей перед законом, верховенство права та закону, гарантування права на приватну власність, гарантування природних прав людини [4, с. 110]. Отже, духовні, релігійні цінності через трансформацію свідомості сприяли формуванню нових економічних цінностей, а відтак – економічному піднесенню та індустріалізації країн Європи.

Дослідження впливу Реформації на суспільне життя України є важливою науковою проблемою. Реформація як історичне явище посідала помітне місце в історіографічному доробку зарубіжних та вітчизняних учених. Наукові дослідження проблематики ідеології Реформації в Україні пов'язані з історіографічною дискусією щодо ролі та значення протестантської культурної спадщини в політичному, культурному, економічному та соціальному житті людини. Історики виділили шляхи проникнення реформаційних ідей на українські землі у XVI ст. [7, с. 22]:

- імміграція протестантів, поширення їх ідей та місіонерська діяльність;
- налагодження торгівельних контактів із західноєвропейськими державами;
- культурні та освітні зв'язки, зокрема навчання шляхти за кордоном, сприйняття шляхтою ідей Реформації.

В епоху Реформації виникають різні протестантські течії та конфесії, які прагнули вплинути на населення Європи, зокрема й України. Кальвінізм отримав найбільший рівень впливу в Україні, проте характеризувався тимчасовістю через відсутність підтримки в суспільстві та постійний тиск з боку католицької церкви. Тому у другій половині XVII ст. діяльність протестантських осередків занепадає.

Антитринітаризм став в Україні синтезом протестантської доктрини та релігійного вільнодумства у XVI–XVII ст. Сутність ідейної програми цієї течії полягала у підтримці реальної дійсності, а соціальний радикалізм трансформувався в площину радикалізму релігійно-філософського. Поряд з класичними протестантськими ідеями в Україні наприкінці XVI – I половині XVII ст. (лютеранством, антитринітаризмом та кальвінізмом) були поширені реформаційні еретичні та братські течії в межах православного середовища. Незважаючи на спрямованість української Реформації та класичної Реформації проти католицької церкви, ці рухи дещо відрізнялися через існування розбіжностей між православ'ям та католицизмом [6]. Першими зародками свободи в культуротворчому, зокрема релігійно-суспільному процесі того часу в Україні стали еретичні течії богомилів, бичовників, «зжидовілих» та ін. «Зжидовілі» в Україні підготували ґрунт для поширення гуситства й реформаційних ідей. Соцініанство як найлівіша течія реформації приходить в українські землі: Волинь, Побужжя, Полісся, Поділля, Галичину, Київщину. Найголовніша ідея, яку скріпила й зреалізувала Реформація, була та сама, що й у Європі – інновація перекладу Св. Письма на живу народну мову, а також вживання народної мови в богослужінні. Таким чином, реформація в Україні спробувала змінити процес технічного перекладу на культуротворчу діяльність з елементами інновацій, досягнувши значного позитивного результату для українського народу, його історії та культури. Українські діячі періоду Реформації не обмежувалися лише деклараціями про значення людського розуму в культуротворчості, але й самі творили духовні цінності, брали активну участь у розповсюдженні освіти, засновували різного роду школи, науково-освітні осередки, друкарні, братства, де ґуртувалися представники гуманітарних професій – учителі, письменники, вчені, митці. Вітчизняні гуманісти висунули ідею гармонійного виховання людини як головний елемент її творчості, обґрунтували принцип усебічної освіти. Вони були переконані, що справжня мудрість і правдива наука неможливі без ґрунтовної освіти й творчості [8, с. 18].

Прояви реформації простежуються в соціумі України сьогодні, а нащадки мають неабияку силу особистих переконань через визнання ними біблійних цінностей, Біблії, непохитної віри та працелюбності, заповзятливості, активної добродійності, благодійності, міцних родин. Проте, їх кількість не перевищує 2% населення, при цьому вплив суттєво переважає над чисельністю. За даними Державної служби статистики України, станом на 01 березня 2021 року в Україні нараховувалося 26 693 релігійних організацій, на 01 березня 2020 року – 26 411 організацій, на 01 березня 2014 року – 25 603 релігійних організацій [10]. За даними дослідження соціологічної служби Центру Разумкова [11] за період 17-21 січня 2020 року (опитано 2000 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України, за винятком анексованого Криму та окупованих

територій Донецької та Луганської областей за вибіркою, що репрезентує доросле населення країни за основними соціально-демографічними показниками), найчастіше громадяни України відносили себе до віруючих Православної церкви України (34%), 13,8% відносили себе до вірних Українській православної церкві, 8,2% – Українській греко-католицькій церкві, 0,7% – Протестантській та Євангелічній церкв, 0,4% – Римо-католицькій церкві, 0,6% – інших релігій та конфесій. Значна частка респондентів (27,6%) відзначили, що вважають себе православними, проте не відносять до окремої церкви, а 8,8% не відносять себе до жодної з конфесій, 5,6% визначили себе як невіруючих [11]. Таким чином, в Україні протестантські ідеї мало поширені, а суттєва диференціація у релігійних віруваннях впливає на соціальну згуртованість та цінності, зумовлюючи розбіжності у переконаннях, мисленні та світогляді. Зокрема, це означає, що мораль та етика, біблійні цінності, релігія впливають та визначають трансформацію цінностей, а відтак – сприяють формуванню економічних відносин та лібералізації економіки. Це ще раз підтверджує, що в Україні чинниками трансформації ціннісних пріоритетів у більшості є політико-економічні – зростання рівня відкритості економіки, підписання Угоди про асоціацію та гармонізація законодавчої бази відповідно правовим нормам ЄС, поширення підприємницького духу, політики розвитку малого та середнього бізнесу. Ці ідеї значною мірою поширюються в соціумі України в тому числі шляхом запозичення європейських цінностей. Зокрема, ці чинники сприяють трансформації та розвитку цінностей моралі, етики, біблійних, релігійних.

В науковій літературі обговорюється проблематика синдрому «замкнених кіл історії» з початку XVII століття через відсутність масової популярності ідей Реформації в Україні [3]. Українська економіка розвивається циклічно залежно від рівня невдоволення населення діями владних структур, як наслідок виникають революційні рухи (Помаранчева революція, Революція Гідності тощо), протести / мирні акції, які сповнені мужності та героїзму пересічних громадян; зародження волонтерського руху та становлення громадянського суспільства, що викликають здивування в усьому світі. Проте, відсутність харизматичного авторитетного лідера підриває намагання громадян змінити політичну та соціально-економічну систему, яка тяжіє до інертності, зокрема інституційної та характеризується диференціацією цінностей.

Тому революційні рухи змінюються неспроможністю використати досягнення героїзму для отримання загальних благ, для побудови своєї власної справедливої держави. В таких умовах актуалізується проблематика цінностей та їх роздробленості в українському суспільстві. Відсутність духовної єдності породжує відсутність єдності цінностей. Пріоритетними цінностями українців залишаються сім'я, робота та відпочинок, свобода та моральні цінності є найвищими цінностями для українців, а найвищий рівень довіри з найменшим відхиленням з усіх досліджуваних організацій — до церкви [15; 16; 17], але революційних учасників руху та їх ідеї недостатньо для поширення масових протестів та трансформації мислення, світогляду, свідомості. Не зважаючи на проголошення в Україні гуманізму та визнання біблійних цінностей християнства, економічний розвиток є нестабільним, а тип економічної системи залишається сировинним. Причиною цього є відсутність харизматичного лідера, який, подібно М. Лютеру, зміг би масово впливати на трансформацію свідомості населення. Ф. Фукуяма [12, с. 483] визначає лідерство важливим чинником впливу на формування сильної держави, а релігійна влада (харизматичний лідер-авторитет) сприяє об'єднанню соціуму під єдиними гаслами та цінностями. Це пояснює, чому нова форма релігії – протестантизм – та виникнення нових конфесій в межах християнства сприяло розвитку європейських країн та трансформації цінностей.

У християнському способі життя важливі особисті переконання. Реформація в Європі була періодом повернення до біблійних цінностей, що стали основою національних культур та розвитку національних держав. Австралія, країни Північної Америки, країни Північної Європи вирізняються багатогранністю біблійних цінностей та світогляду, порівнюючи з країнами, які масово не сприйняли реформаційні ідеї. В цих країнах протестантські ідеї відстежуються у феномені протестантської етики праці – головної причини розквіту Заходу, а в громадянському суспільстві – у спільноті високоморальних, активних, відповідальних, ініціативних людей, в сучасній моделі демократії, народженій англійською революцією. Отже, в християнському способі життя важливим є ставлення до Біблії, точніше її ретельне вивчення й осмислення [3].

В Україні сьогодні спостерігаються процеси трансформації цінностей завдяки зокрема державній політиці розвитку підприємницького духу, що трансформує мислення, особливо молодих поколінь. Додатковими чинниками трансформації є лібералізація економічних відносин та сприяння відкритості української економіки, зростання цифрової підзвітності українського уряду, що сприятиме легітимності влади та зростанню довіри до органів влади в соціумі. Завдяки інформаційно-комунікаційним технологіям та доступності інформації у свідомості людей формуються нові ціннісні пріоритети – розуміння власної місії, призначення, можливості самовираження, можливості здійснювати професійну діяльність за власним бажанням, свобода. Формування нового типу мислення та свідомості вільної людини та особистості вочевидь буде відбуватися протягом наступних двадцяти-тридцяти років, адже як показує історія процеси переходу до нового типу соціально-економічної системи тривають роками. Разом із цим, на відміну країн Європи, відсутність харизматичного лідера в Україні, сильних інституцій, авторитету християнської релігії стагнуть процеси трансформації цінностей, а відтак – економічного розвитку.

У 2020 році ГО «Центр Соціальний моніторинг» провів міжнародне дослідження цінностей українського соціуму, в якому взяли участь 1289 респондентів різного віку випадковим чином [13, с. 118]. Дослідження свідчить про те, що у свідомості громадян України не закріплені такі цінності як важливість індивідуальних зусиль для досягнення успіху, важливість приватної власності визнається лише 48,8% опитуваних, власна відповідальність за успіх та доходи визнана лише 31,7% опитуваних. Це означає, що

підприємницький дух, що більшою мірою притаманний розвинутим країнам, не притаманний значній частині населення України. При цьому, важливість релігії оцінено відмічається 62% опитуваних. Прозорість уряду залишається проблемою для українського соціуму: 70% відмітили про непрозорість діяльності уряду, 76,1% стверджують про корумпованість уряду, 67,5% стверджують про відсутність дій уряду, які в цілому служать інтересам країни. Варто зазначити, що 28,2% респондентів довіряють церкві, 41,4% — частково довіряють (цілком), 14,9% — не дуже довіряють церкві, 12,3% — зовсім не довіряють. Такий розподіл підтверджує теоретичне припущення про відсутність авторитетного релігійного лідера, що здатен поширювати християнські цінності серед населення України, пропагуючи свободу особистості як вищу цінність. В українському соціумі церква не впливає на поширення гуманістичних ідей. При цьому, масово наростає недовіра до влади, що може в майбутньому спровокувати повторні революційні рухи за свободу та права громадян, таким чином трансформуючи ціннісні пріоритети. В такому випадку рушієм трансформації є рівень невдоволення діями владних осіб – церкви, органів державної влади (політичних інституцій) – який в Україні не досяг такого рівня, щоб забезпечити суттєвий вплив на зміну цінностей.

Для інтеграції протестантських, Біблійних, моральних, етичних цінностей в Україні доцільно сформувати сильну інституцію в одній із форм: 1) підзвітний уряд; 2) верховенство права, які будуть змушувати діяти державні органи влади відповідно проголошеним цінностям – лібералізму, демократії, розвитку духу підприємництва. Як зазначають Крупін В.С., Злидник Ю.Р., «ключовими для ефективного соціально-економічного розвитку країни потрібно визначити духовні цінності кожної людини зокрема» [2, с. 250]. Розвиток національної економіки визначається реалізацією принципів демократії, відкритих ринків, прав і свобод людини, міжнародного права та підзвітності урядів [9, с. 17].

У кінці XV – першій половині XVII ст. в історії західноєвропейської цивілізації проходять глибокі економічні трансформації внаслідок зміни цінностей, а саме – інтенсивний розвиток ринкових та ранніх капіталістичних відносин, перехід від феодального до індустріалізованого суспільства. Ці трансформації отримали назву Реформації – періоду суспільно-політичного та ідеологічного руху Західної, Центральної та Східної Європи у формі релігійної боротьби проти католицизму та реформи католицької церкви (Німеччині, Швейцарії, Голландії, Франції). В ході Реформації еволюціонували «європейські цінності», які змінили «ставлення до людини, її місця й ролі в суспільстві, а також певне ставлення до власності» [4, с. 120]. Цей період доводить причинно-наслідкові зв'язки між станом економічної системи та цінностями: як зміна відносин в економіці, надання переваги підприємництву, ініціативності, енергійності є рушієм боротьби за нові цінності у суспільстві, а сформовані в ході боротьби цінності призводять до розвитку економіки та переходу до нового типу економічної системи. Нові цінності сприяли формуванню нового типу мислення в соціумі, в центрі яких – цінність людини як особистості – гуманізм, духовний зв'язок людини з Богом та віра в Бога. Німеччина та Швейцарія стали головними осередками Реформації, в яких харизматичні релігійні лідери вплинули на боротьбу соціуму з антиморальними цінностями церкви [5, с. 82].

Реформація суттєво вплинула на економіку, на формування культури та поширення духу підприємництва. Німецький соціолог, історик та філософ Макс Вебер у праці «Протестантська етика і дух капіталізму» стверджував про пріоритетність протестантизму у розвитку ринкових капіталістичних відносин [14, с. 109]. Проповідники та прихильники Реформації переконували про унікальність людини, яка має покликання та місію, власні життєві цілі (М. Лютер використав для позначення цього поняття термін «Beruf» – Боже покликання здійснювати діяльність / працю в чітко визначеній професії / сфері діяльності). Протестантизм спрямовував людину на знаходження власного призначення у професійній діяльності. У власній праці в межах професії полягає служіння ближнім [14, с. 112]. Ці ідеї сприяли формуванню протестантської етики праці, вплинули на розвиток ринкових відносин та капіталістичної системи. Подібні ідеї можна простежити в Україні, що зароджуються з часу здобуття незалежності, особливо актуальні з початку 2000-х років. Проте, ці ідеї поширюються не через релігію та духовних наставників, а через підприємців у різних областях, в першу чергу психології. Додатковим чинником розвитку ринкових відносин в Україні є Підписання Угоди про асоціацію з Європейським союзом, що поступово буде впливати на лібералізацію ринків, зародження підприємницького духу, дедалі більше поширення ідеї власного призначення серед населення.

Повернемося до епохи Реформації, де відповідальність за власну діяльність та ставлення до праці, як до «Божого покликання» суттєво сприяло економічному розвитку країн, де Реформація перемогла [5, с. 83]. Ренесанс, що витіснив епоху середньовіччя й охопив період з середини XV по середину XVII ст., був одним із величних етапів розвитку системи «європейських цінностей», зародженням лібералізму та ліберальних ідей. Еволюція мислення та поглядів на роль людини в соціумі та на здатність особистості впливати, трансформувати навколишній світ відрізняє Ренесанс від Середніх віків. Фактично в епоху Ренесансу було закріплено центральну роль мислячої незалежної особистості в системі «європейських цінностей», що здатна трансформувати зовнішній світ. В цей період підкреслюється індивідуальність та унікальність людини, значимість творчого потенціалу та діяльності кожної людини, релігія трансформується у вірування та цінності кожної окремої людини. При цьому, християнська культура, християнський світогляд та цінності не стали чужими новій системі «європейських цінностей». Віра в Бога поєднується з незалежністю мислення, а особистість вірить у здатність змінити та покращити життя в суспільстві. Гуманізм в період Реформації став широким інтелектуальним рухом, що позначив перехід до антропоцентричного світогляду, пропагував принцип, який забороняв вірити у будь-що без випробувань, експериментів, власного критичного мислення, особистих суджень та індивідуальної совісті. Ренесанс означав повернення до ідеальної системи цінностей,

проголошеної греко-римською цивілізацією. У центрі нової системи цінностей був вільний громадянин, який має й вільно висловлює власну думку, здатний брати участь в громадському житті та державному устрої. Людина, її погляди стали центральними елементами системи європейських цінностей. Саме в період Відродження відбувається зміцнення принципів духовного життя соціуму, як гаранту віротерпимості та свободи віросповідання на додаток до забезпечення свободи вираження власних суджень. У період Ренесансу почав зароджуватися індивідуальний лібералізм. Епоха Відродження сприяла формуванню сприятливого підґрунтя для майбутнього піднесення лібералізму, поступово трансформуючи свідомість усього суспільства щодо необхідності закріплення рівності всіх людей перед законом, прав на власність, вільного ведення підприємницької діяльності з метою успішного функціонування економіки кожної держави [4, с. 121]. Таким чином, розвиток гуманістичних європейських цінностей сприяв поширенню лібералізму в епоху Реформації, далі розвиваючися та знаходячи прояв в економіці та політиці країн Європи.

Проведене дослідження дає змогу сформулювати теоретичні засади, які пояснюють наявність ефектів впливу християнських цінностей на економічний розвиток України, як в епоху Реформації, так і в інші історичні періоди розвитку.

Релігійний консерватизм має економічне підґрунтя – коли економічні вигоди стають пріоритетом церкви соціум протистоїть релігії, в соціумі поширюються нові цінності, що слугують приводом для повалення релігійного консерватизму на користь нових релігій, які підтримують нові вимоги соціуму та сприяють отриманню економічних вигод окремими індивідуумами. Період Реформації слугує яскравим прикладом повалення консерватизму, який приносив економічні вигоди церкві у вигляді земельних володінь та доходів від них. Ці економічні вигоди призвели до падіння морального авторитету церкви через торгівлю індульгенціями, купівлю-продаж посад церкви, утиск церковної інквізиції. Фактично, влада зосереджена в руках церкви через володіння землею, зумовила знецінення особистості в першу чергу церковними посадовими особами. Знецінення особистості стало рушієм для масового поширення нових ідей серед населення. Зародження в суспільстві нових підприємницьких ідей та релігійних ідей як відповідь на зневагу людини, масове поширення їх в соціумі через розуміння населенням можливості отримання економічних вигод призвели до проголошення цінності особистості (гуманізму). Водночас гуманізм можна вважати «моральною» запорукою бажання людей отримати свободу та задовольнити власні економічні вигоди. Таку складність зв'язків між релігією – владою та політикою – економікою – соціумом та його цінностями можна пояснити потребами людини у її самовизнанні, реалізації потенціалу, бажанням отримувати матеріальні блага та задовольнити власні вимоги. При цьому, економічні вигоди можна вважати причиною трансформацій: коли одна зі сторін суттєво не доотримує матеріальних або нематеріальних благ, бажання задоволення економічних вигод та визнання самоцінності стають рушієм трансформації соціально-економічної системи та цінностей, які в ній пріоритетні.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає змогу зробити висновок про те, що релігійний консерватизм має економічне підґрунтя – коли економічні вигоди стають пріоритетом церкви соціум протистоїть релігії, в соціумі поширюються нові цінності. Ці цінності слугують приводом для повалення релігійного консерватизму на користь нових релігій, які підтримують нові вимоги соціуму та сприяють отриманню економічних вигод окремими індивідуумами. Визначено, що прояви Реформації формувалися в соціумі України з кінця XV ст. до сьогодні, проте через малу поширеність протестантських ідей в Україні спостерігається суттєва диференціація у релігійних віруваннях. Це впливає на соціальну згуртованість та цінності, зумовлюючи розбіжності у переконаннях, мисленні та світогляді. Зокрема, це означає, що мораль та етика, біблійні цінності, релігія впливають та визначають трансформацію цінностей, а відтак – сприяють формуванню економічних відносин та лібералізації економіки. В Україні чинниками трансформації ціннісних пріоритетів у більшості є політико-економічні – зростання рівня відкритості економіки, підписання Угоди про асоціацію з ЄС, лібералізація ринку. Зокрема, ці чинники сприяють трансформації та розвитку цінностей моралі, етики, біблійних, релігійних.

Література.

1. Крупін В. Є., Злидник Ю. Р. Духовні цінності як ключова передумова ефективного розвитку економічної системи. Вісник Національного університету "Львівська політехніка": Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку, 2012. № 727. С. 247–252.
2. Крупін В. Є., Злидник Ю. Р. Духовні цінності як основа соціально-економічного розвитку сільських територій. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку, 2012. № 727. С. 247–252.
3. Александрова Г. Життєві і духовні цінності Реформації: предмет громадської уваги та критичного осмислення. Міністерство освіти і науки України. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu.xmlui/bitstream/handle/123456789/9488/ПОЛІТИКА%20УКРАЇНСЬКОЇ%20ДЕРЖАВИ%20СТОСОВНО%20РЕЛІГІЇ%20У%20ДОБУ%20ВИЗВОЛЬНИХ%20МАГАНЬ%20%281917–1921%29.pdf?sequence=1#page=94> (дата звернення 22.06.2021).
4. Бондарець М. В. Еволюція змісту «європейських цінностей» в історичному розвитку. Ціннісний вимір розвитку цивілізацій і глобалізація: збірник наукових праць / за заг. ред. О. В. Зернецької. 2019. С. 110–122. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/4542/1/Evoliutsiia%20zmistu%20yevropeiskykh%20tsinnostei.pdf> (дата звернення 22.06.2021).

5. Крамар Ю. В. Реформація як чинник європейської історії Нового часу (до 500-річчя Реформації в Європі). Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія : Історичні науки, 2017. № 4(353). С. 81-88.
6. Пастушков Д. Ю. Ідеологія ранньої реформації в Україні. Редакційна колегія, 2018. 30 с. URL: http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/678/1/Актуальні%20проблеми%20розвитку_11травня2018.pdf#page=30 (дата звернення 18.06.2021).
7. Пирог Г. В. Християнські цінності у сучасному українському суспільстві. Науковий вісник Чернівецького Університету: зб. наук. праць, 2004. № 203. С. 22-26.
8. Сугрובה Ю. Ю. Реформаційні зміни в культуротворчості України постренесансного часу. Культура народів Причорномор'я, 2011. № 2016. С. 17-20.
9. Лагутін В. Цивілізаційні та інституційні фактори глобальних економічних трансформацій XXI ст. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право, 2019. № 2. С. 5–19.
10. Державна служба статистики України. Кількість юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання на 1 березня 2021 року. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/edrpoj/ukr/EDRPU_2021/ks_opfg/ks_opfg_0321_ue.xls (дата звернення 15.06.2021).
11. Центр Разумкова. Конфесійна та церковна належність громадян України (2020). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/konfesiina-ta-tserkovna-nalezhnist-gromadian-ukrainy-sichen-2020r> (дата звернення 25.06.2021).
12. Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції / переклад з англ. Р. Корнута. Київ : Наш формат, 2018. 576 с.
13. EVS/WVS (2021). Joint EVS/WVS 2017-2021 Dataset (Joint EVS/WVS). GESIS Datenarchiv, Köln. ZA7505 Datenfile Version 1.1.0. URL: <https://dbk.gesis.org/dbksearch/sdesc2.asp?no=7505&db=e&doi=10.4232/1.13670> (Accessed 27 June 2021).
14. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. Київ: Наш формат, 2020. 216 с.
15. Желобецький Я.К., Лагутін В.Д. Стан ціннісних пріоритетів в економіці України. Економіка та держава, 2021. № 12. С. 112-116.

References.

1. Krupin, V.E., Villain, Y.R. (2012), "Spiritual values as a key prerequisite for the effective development of the economic system", *Visnyk Natsional'noho universytetu "Lviv's'ka politehnika": Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, No 727, pp. 247–252.
2. Krupin, V.E., Villain, Y.R. (2012), "Spiritual values as the basis of socio-economic development of rural areas", *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, No 727, pp. 247–252.
3. Alexandrova, G. Zhyttievi i dukhovni tsinnosti Reformatsii: predmet hromads'koi uvahy ta krytychnoho osmyslennia [Life and spiritual values of the Reformation: the subject of public attention and critical reflection]. *Ministry of Education and Science of Ukraine*, available at: <http://ekhsuir.kspu.edu.xmlui/bitstream/handle/123456789/9488/ПОЛІТИКА%20УКРАЇНСЬКОЇ%20ДЕРЖАВИ%20ОСТОСОВНО%20РЕЛІГІЇ%20У%20ДОБУ%20ВИЗВОЛЬНИХ%20МАГАНЬ%20%281917–1921%29.pdf?sequence=1#page=94> (Accessed 22 June 2021).
4. Bondarets, M.V. (2019), *Evoliutsiia zmistu «ievropejs'kykh tsinnostej» v istorychnomu rozvytku. Tsinnisnyj vymir rozvytku tsyvilizatsij i hlobalizatsiia* [The evolution of the content of "European values" in historical development. The value dimension of the development of civilizations and globalization], pp. 110-122, available at: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/4542/1/Evoliutsiia%20zmistu%20yevropeiskyykh%20tsinnostei.pdf> (Accessed 22 June 2021).
5. Kramar, Yu.V. (2017), "Reformation as a factor in modern European history (to the 500th anniversary of the Reformation in Europe)", *Naukovyj visnyk Skhidnoievropejs'koho natsional'noho universytetu im. Lesi Ukrainky. Serii : Istorychni nauky*, No 4(353), pp. 81-88.
6. Pastushkov, D.Yu. (2018). Ideology of the early Reformation in Ukraine. *Redaktsijna kolehiia*, p. 30, available at: http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/678/1/Актуальні%20проблеми%20розвитку_11травня2018.pdf#page=30. (Accessed 18 June 2021).
7. Pirog, G.V. (2004), "Christian values in modern Ukrainian society", *Naukovyj visnyk Chernivets'koho Universytetu*, No 203, pp. 22-26.
8. Sugrobova, Yu.Yu. (2011), "Reformation changes in the cultural creativity of post-Renaissance Ukraine", *Kul'tura narodov Prichernomor'ia*, No 2016, pp. 17-20.
9. Lagutin, V. (2019), "Civilizational and institutional factors of global economic transformations of the XXI century", *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, No 2, pp. 5–19.
10. State Statistics Service of Ukraine. (2021), Number of legal entities by organizational and legal forms of management as of March 1, 2021, available at: http://www.ukrstat.gov.ua/edrpoj/ukr/EDRPU_2021/ks_opfg/ks_opfg_0321_ue.xls (Accessed 15 June 2021).

11. Tsentr Razumkova. Konfesiina ta tserkovna nalezhnist' hromadian Ukrainy. (2020), available at: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/konfesiina-ta-tserkovna-nalezhnist-gromadian-ukrainy-sichen-2020r> (Accessed 25 June 2021).
12. Fukuyama, F. (2018), Vytoky politychnoho poriadku. Vid pradavnikh chasiv do Frantsuz'koi revoliutsii [The origins of the political order. From ancient times to the French Revolution], *translation from English by R. Kornut*, Nash format, Kyiv, Ukraine.
13. European Values Study/World Values Survey Association (2021) “EVS/WVS (2021). Joint EVS/WVS 2017-2021 Dataset (Joint EVS/WVS). *GESIS Datenarchiv, Köln. ZA7505 Datenfile Version 1.1.0*”, available at: <https://dbk.gesis.org/dbksearch/sdesc2.asp?no=7505&db=e&doi=10.4232/1.13670> (Accessed 27 June 2021).
14. Weber, M. (2020). *Protestants'ka etyka i dukh kapitalizmu* [Protestant ethics and the spirit of capitalism], Nash format, Kyiv, Ukraine.
15. Zhelobyt'skyy, Y., Lagutin, V. (2021), “Value priorities state in the Ukraine economy”, *Ekonomika ta derzhava*, No 12, pp. 112-116.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2022 р.